

Marieholm – en bruksort i Gnosjö kommun

Kulturhistorisk inventering

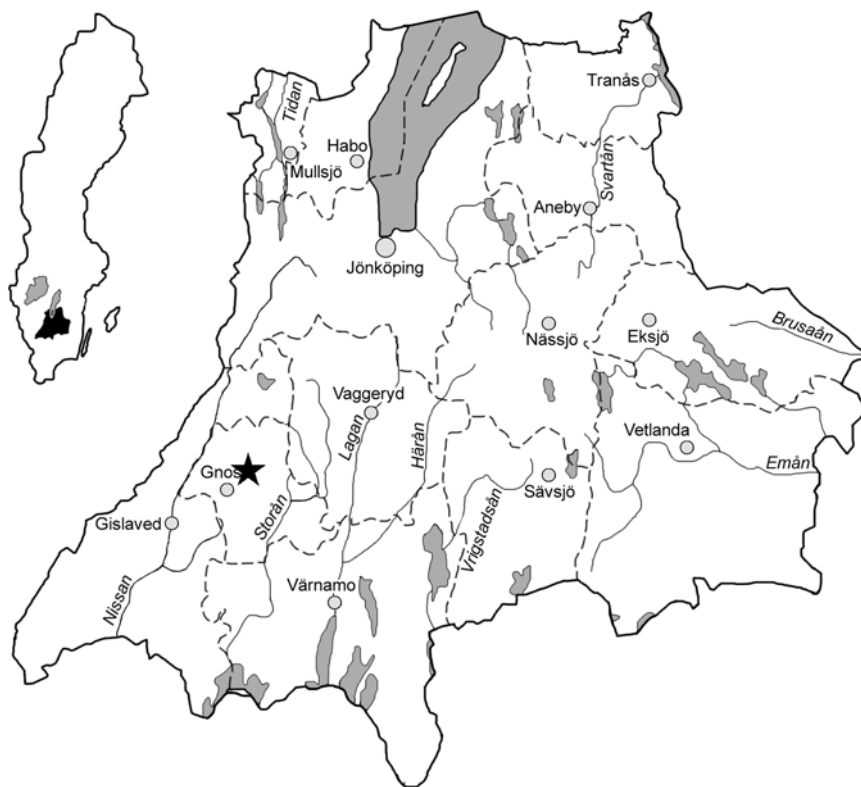
*Åsenhöga och Kävsjö socknar i Gnosjö kommun,
Jönköpings län*

Marieholm – en bruksort i Gnosjö kommun

Kulturhistorisk inventering

*Åsenhöga och Kävsjö socknar i Gnosjö kommun,
Jönköpings län*

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

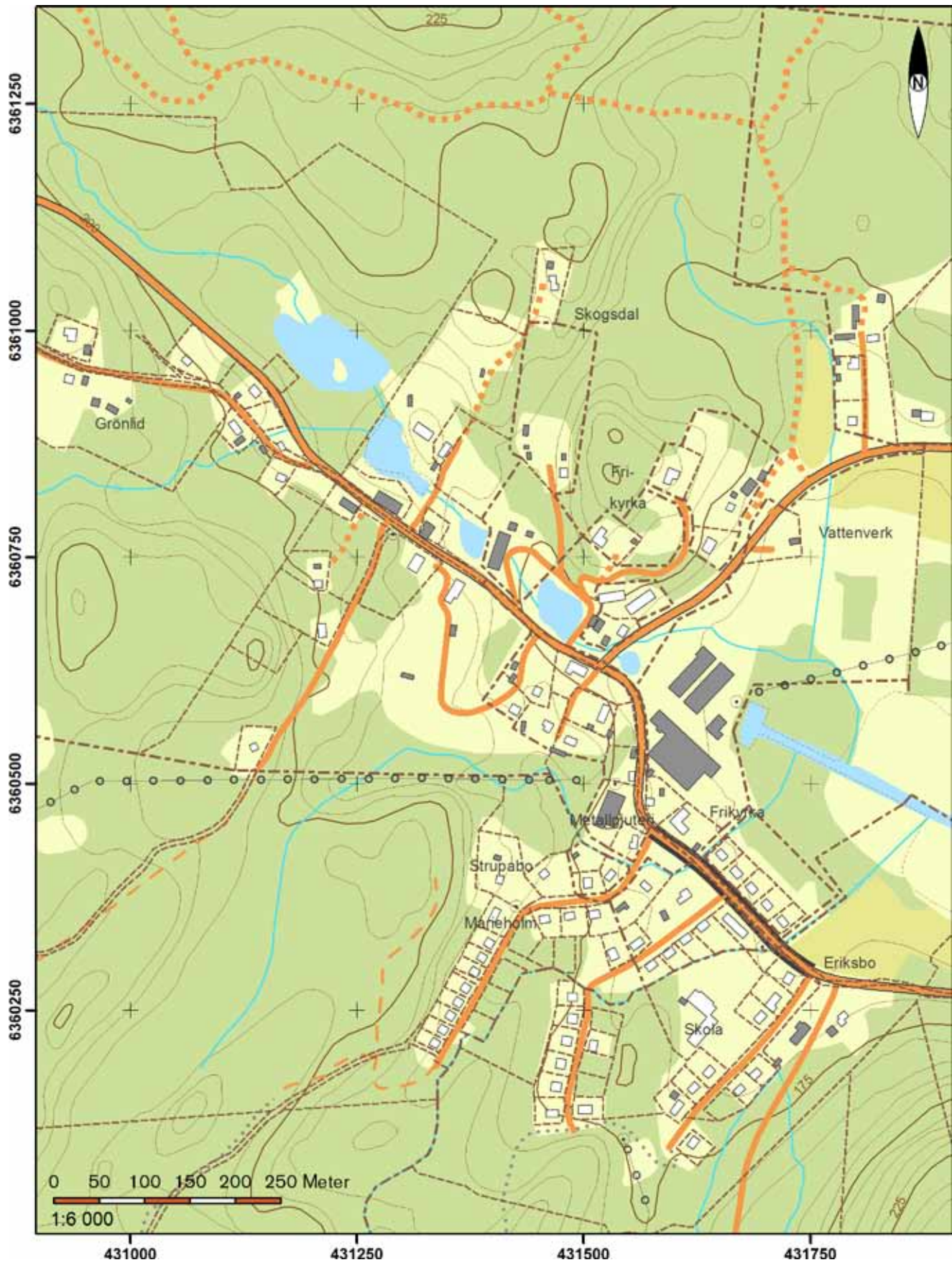
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning	5
Syfte	5
Tillvägagångssätt och källor	5
Bakgrund	6
Samhället idag	6
Bruksmiljön	7
1800-talet	7
1900-talet	13
Egil Lönnbergs fotografier från 1939	14
Bebyggelsen	19
Kyrkan	19
Gamla fabriken	19
Nya fabriken	20
Arbetarbostäder	20
Bruksherrgården	21
Stugor och villabebyggelse	22
Sent 1800-tal och tidigt 1900-tal	22
1940-talet	24
1950- och 1960-talen	24
1970-talet och därefter	25
Skolbyggnader	26
Samlingslokaler	27
Posthus	28
Affär	28
Övrig industri	28
Bodar och uthus	29
Landskapet	30
Trädgårdar	30
Spår av historien	30
Fotnoter	31
Referenser	32
Arkiv	32
Tryckta källor	32
Tekniska och administrativa uppgifter	33
Bilagor	34
Bilaga 1 Adresskarta Marieholm	34
Bilaga 2 Beskrivning försäkringsbrev 1893	35

Utdrag ur digitala fastighetskartans blad: 63E 6dS.

Inledning

Kulturarv Marieholm har av Jönköpings läns museum beställt en byggnadsinventering av bruksmiljön i Marieholm, Åsenhöga och Kävsjö socknar, Gnosjö kommun. Rapporten är skriven av Britt-Marie Börjesgård, och färdigställd i september 2014. Fältinventeringen är i huvudsak utförd under perioden juni–september 2010.

Syfte

Syftet med inventeringen är dels att fördjupa kunskapen om bruksmiljön dels att ge en helhetsbild av samhället Marieholm, hur det har uppstått och utvecklats kring det gamla järnbruket. Tidsmässigt spänner rapporten från när bruket bildades fram till nutid.

Tillvägagångssätt och källor

Arbetet har fördelats mellan tre huvudmoment, inventering i fält, arkivstudier och rapportskrivning.

Inventeringen i fält har genomförts som en totalinventering, d.v.s. alla byggnader i området har varit föremål för en relativt snabb yttre besiktning, där fasad- och takmaterial, kulör och byggnadstyp har noterats i en särskild inventeringsblankett. Varje byggnad har också fotograferats. I några få enstaka fall har även en invändig besiktning utförts.

Arkivstudierna har innefattat en genomgång av de bygglovshandlingar som finns hos Gnosjö kommun. Dessa är digitaliserade och inga egentliga originalhandlingar finns bevarade. Det historiska källmaterial som finns hos lantmäteriet har studerats, och då framför allt kartorna. Enstaka nedslag har gjorts i protokoll och beskrivningstexter för att kontrollera vissa fastigheter. Vidare har även vissa fastighetsägaruppgifter kontrollerats via lantmäteriet, detta i första hand för att försöka fånga upp när som bruket avyttrade de olika arbetarbostäderna. En snabb överblick av bevarat arkivmaterial från Marieholms bruk har också genomförts. Detta arkivmaterial är delat, huvudparten av materialet finns i Gnosjö kommuns arkiv, men det finns också handlingar i Jönköpings läns museums arkiv.

Övrigt källmaterial har utgjorts av hembygdsböcker och annan topografisk litteratur, försäkringshandlingar, pressklipp och fotografier i läns museets arkiv och i Marieholms samhällsförenings ägo.

I litteratur och tidigare rapporter förekommer olika uppgifter vad gäller byggnadsår för brukets äldre bebyggelse. I de fall dessa årtal inte har gått att belägga via andra källor har dessa behandlats med viss skepsis. Detta för att inte ytterligare befästa uppgifter som kan vara tveksamma. Ytterligare uppgifter skulle förmodligen kunna beläggas genom en djupare studie av det bevarade räkenskapsmaterialet i Marieholmsarkivet, industristatistik och andra samtida industrierättelser. Vad gäller arbetarbostäderna skulle det

antagligen kunna gå att få fram noggrannare uppgifter genom att studera husförhörslängder och andra kyrkohandlingar. Men den för projektet avsatta tiden har inte möjliggjort denna typ av djupare källstudier kring respektive byggnad och dess tillblivelseskedde.

I bokserien *Smäländsk järnhantering* kommenterar Josef Rydén att litteraturen gällande Marieholms bruk är mager. Under de senaste åren har det dock kommit ut några böcker som behandlar Marieholm, dels Anders Bards bok om Skärvåns dammar med samma namn från 2008 och dels Peder Lostens *En gång i Marieholm* utgiven 2010.

Bakgrund

Marieholms bruk anlades vid Skärvån nära dess nedre mynning i Mosjön, i gränsområdet mellan byarna Mo, Skärvhult, Skarköp och Mjogaryd. Skärvån är en liten å som rinner mellan Skärvsjön och Mosjön, och den har nyttjats för en omfattande tidigindustriell verksamhet på grund av dess stora fallhöjd.

På de äldsta kartorna över det område som idag utgör samhället, finns bara några torp markerade. Det är ett soldattorp på Mo ägor, torpet Hallabo på Skärvhults marker, torpet Eriksbo på Mjogaryds mark och torpet Strupabo på Skarköps ägor.¹

Flygfoto från 1930-talet. I förgrunden ser man den gamla herrgården och sågverket.

Samhället idag

Marieholm är ett mindre samhälle i Åsenhöga socken i Gnosjö kommun. Bebyggelsen ligger grupperad kring den tidigare tongivande industrin, Marieholms bruk. Den bevarade bruksbebyggelsen är dels från den äldre bruksperioden, uppförd under 1800-talets andra hälft och fram till omkring sekelskiftet 1900, dels från nybyggnads-skedet på 1940-talet.

Bostadsbebyggelsen består till stora delar av villor och egna hem samt några enstaka flerfamiljshus. I stora drag kan man urskilja

tre tydliga nybyggnadsfaser; det sena 1800-talet, 1940-talet och 1950–1970-talen. Detta var perioder då också Marieholms bruk blomstrade.

Bruksmiljön

1800-talet

Byggnaderna som är knutna till bruksmiljön har förändrats och utvecklats efterhand som industrin och tillverkningen har skiftat. Marieholms järnbruk söker privilegier 1836 och omkring 1840 kommer järnhanteringen igång. I kyrkoböckerna finns från och med 1840 Marieholms järnbruk med som en egen post. År 1840 inflyttar, enligt dessa handlingar, en hammarsmed och en spiksmed med familjer från Tofteryd. Påföljande år tillkommer två smeder, varav den ene är hammarsmeden Christoffer Osbeck och den andre är en knippsmed, båda familjerna inflyttade från Spafors. Utifrån dessa uppgifter kan man fastslå att det måste ha funnits både produktionslokaler och bostäder från och med detta årtal. Ägarfamiljen Wingård står dock inte angiven som bosatt på Marieholm i detta tidiga skede utan de bor då i grannbyn Modala.

Den så kallade gamla herrgården var troligen det äldsta bostadshuset vid det nyetablerade Marieholms järnbruk.

Från 1840 finns det således bostadshus som rymmer Wingårds bokhållare Colleen, som nu tituleras inspektör, två smedfamiljer och en gesäll. Vidare finns det verksamhetslokaler, åtminstone en smedja med hammare. Verksamheten utvecklas och vid slutet av 1840-talet är manufaktursmidet omfattande. Josef Rydén har i tredje delen av bokserien Småländsk järnhantering, *Från järnbruk till fabriker* listat vad som tillverkades. År 1849, rör det sig om hästskor, billar, söm, spadar, sågblad, hackor, spjäll, bandjärn, skenjärn, såglinor och släggor. Spik i form av klippspik framställs och Marieholms bruk är i relation till flertalet andra bruk tidigt med produktionen av

trådspik, som tillverkas från slutet av 1860- talet. År 1856 tillkommer pannsmide och 1862 börjar man tillverka kedjor och kättingar. Valsverk inrättas under första hälften av 1860-talet.²

Från ungefär samma tid finns också de första kartorna över bruksområdet. Det äldsta kartmaterialet som visar bruksmiljön och där ett antal byggnader är inritade, är skifteskartan över Mo från 1861 samt kartan till en hemmansklyvning över Skärvhult som är upprättad 1863.³ Skifteskartan över Mo omfattar de delar som kallades Nedre bruket och kartan över Skärvhult visar det Övre bruket. Skifteskartan över Mo visar ett flertal byggnader i bruksområdet, men kartbeskrivningarna ger inga anvisningar om vad de olika byggnaderna användes till.

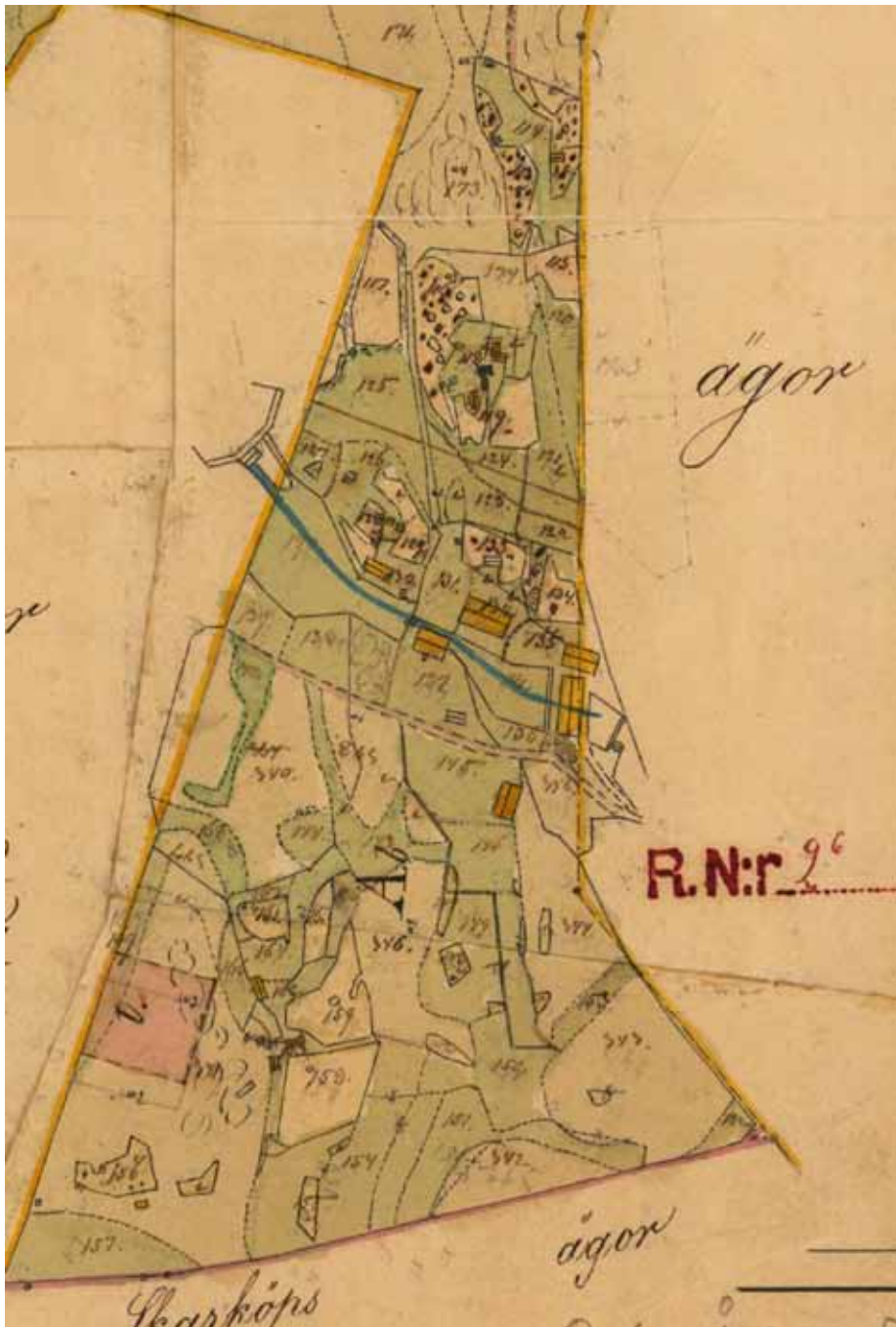
På gränsen mellan Övre och Nedre Bruket ligger marken där den idag så kallade gamla fabriken är belägen. På kartan över Mo ligger i detta läge två kvadratiske byggnadskroppar på vardera sidan om ån och på kartan över Skärvhult som är upprättad två år senare finns en byggnadskropp som i stort motsvarar ytmåtten på den ”gamla fabriken”. På karta från 1863 finns även två byggnadskroppar in-

Karta till laga skifte över Mo. Kartan är upprättad 1861 och skiftet genomfördes 1863.

ritade i motsvarande läget för hammarsmedjan och kolladan. Den byggnad som idag benämns gamla fabriken kan därmed antas ha fått hela sin utbredning i bottenplanet mellan 1861 och 1863. Vad gäller den övre våningen finns ett odaterat fotografi där byggnaden har olika takhöjd. Vid restaureringen av taket 2005–2006 noterades att den östra delen av byggnaden hade dubbla takstolar, vilket kan antyda att byggnaden har byggts i omgångar.

I ett odaterat och icke signerat dokument bland Marieholmsarkivalierna i läns museets arkiv nämns en expansiv period. Rubriken

Karta till hemmansklyvning Skärvhult.
Kartan är upprättad 1863.

anger att det är ett sammandrag över verksamheten och att det bör vara skrivet 1873 eller 1874.

Odlingar å ¼ mtl Skärffhult och 24/30 Mo xx fr.o.m. 1868 t.o.m.1873

Om byggnaderna står:

Under de 10 sist förflutna åren har följande nybyggnader blifvit vid Marieholm utförda neml.

2ne boningshus af trä (den ena xx in af sten) nyligen reverterade utvändigt, samt tapeterade och målade invändigt; 2ne arbetare bostäder af trä;

1 fabriks hus af sten och tegel, innehållande 12 klipp- och trådspikmaskiner, svarf-, borrh-, plåtklipp- slip- och rullmaskiner, 8 kettingsmidshärdar, plåt- och rundvalsverk med ångmaskin och tillbehör samt 1 mindre tillhörande hus innehl klensmedja, glödugnar för spik och tråd, valsverk m.m.

1 järn och spannmålmagasin i 2ne våningar af sten,

2ne kolhus hvaraf af sten och 1 af trä;

1 masugn med varmapparatur, kupolugn och gjuteri, samt tillhörande blåsmaskin af järn m.m.

1 maskintråddrageri med väveri för järn- o messingsduk;

2ne ladugårdslängor hvaraf den ena af sten och den andra af trä.

Rundsåg de xxxxxx

och uppgå samlade nybyggnader till ett belopp af 130 000 Rd, under arbete och uppförande å gamla hammarsmedjans plats af ny hammarsmedja med tillika af en stångjärnshärd samt uppsättande af valsverk efter behöfvat tillökt, i samma hus.

(xx markerar svårtydd text)

Texten ger en mycket god bild av hur bruket och verksamheten har utvecklats. Flertalet av de viktiga produktionsenheterna omnämns och dokumentet ger dessutom en detaljerad bild av verksamhetens tekniska utrustning. Som källa är handlingen säkert tillförlitlig, det är egentligen bara de exakta byggåren som inte framgår.

Man kan se framför sig en levande, expansiv ort, med nya herrgårdsbyggnader, arbetarbostäder och produktionslokaler. Fabriken är uppförd och välutrustad med klipp- och trådspikmaskiner, svarvar, borrh-, plåtklipp-, slip- och rullmaskiner. Här finns också härdar för kättingsmide, plåt- och rundvalsverk med ångmaskin och i ett angränsande mindre hus finns klensmedja och glödugnar för spik och tråd och ett valsverk. Ett stort stenmagasin för brukets järnvaror, men också för gårdens spannmål, är uppfört. Två stora kolhus är byggda; ett i sten och ett av trä. Masugnen med varmapparatur, kupolugn och ett gjuteri och en blåsmaskin av järn finns. Det finns även ett maskintråddrageri och väveri av järn- och mässingsduk. Nya ladugårdar och ett modernt sågverk med cirkelsåg är också byggda. Vidare pågår uppförande av en ny hammarsmedja med en stångjärnshärd och ytterligare ett valsverk.

I Nya Värnamotidning finns en jubileumstext från 1936 publicerad med anledning av att det var hundra år sedan bruket fick sina privilegier. Artikeln bekräftar att den ovan nämnda perioden var en expansiv tid. Där står att läsa att ”en tysk ingenjör vid namn Stiller kom till Marieholm 1863 och stannade i 6 år. Under hans medverkan

byggdes då bl.a. ett valsverk på den plats där nu brukets mekaniska verkstad står. Byggnaden brann 1867 och Colleen uppförde då den nuvarande byggnaden. År 1875 insattes nya vattenhjul som begagnades till 1899 då de ersattes med turbiner. År 1874 byggdes nya valsverket, den s.k. hammarsmedjan med kollada.”

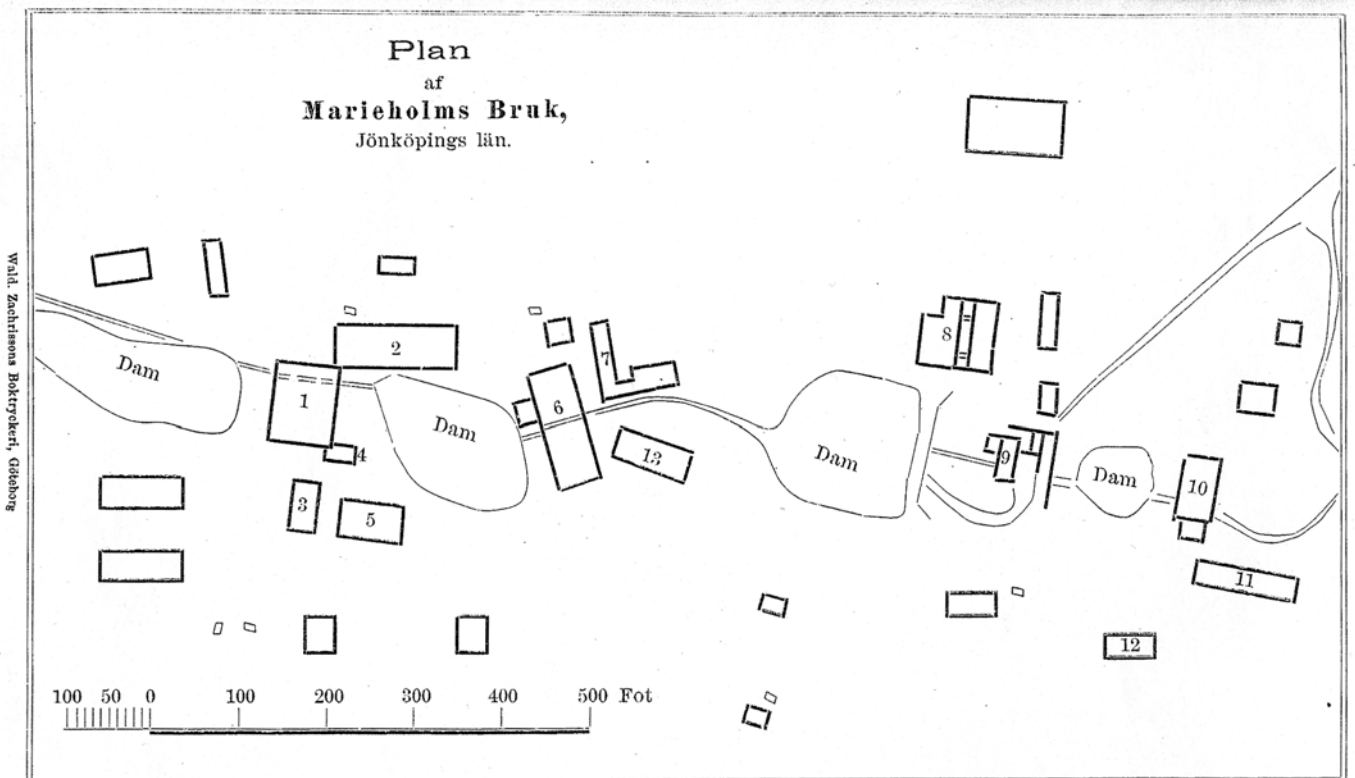
De båda källorna bekräftar delvis varandra framför allt vad gäller tidpunkten för uppförandet av nya hammarsmedjan med dess tillhörande valsverk.

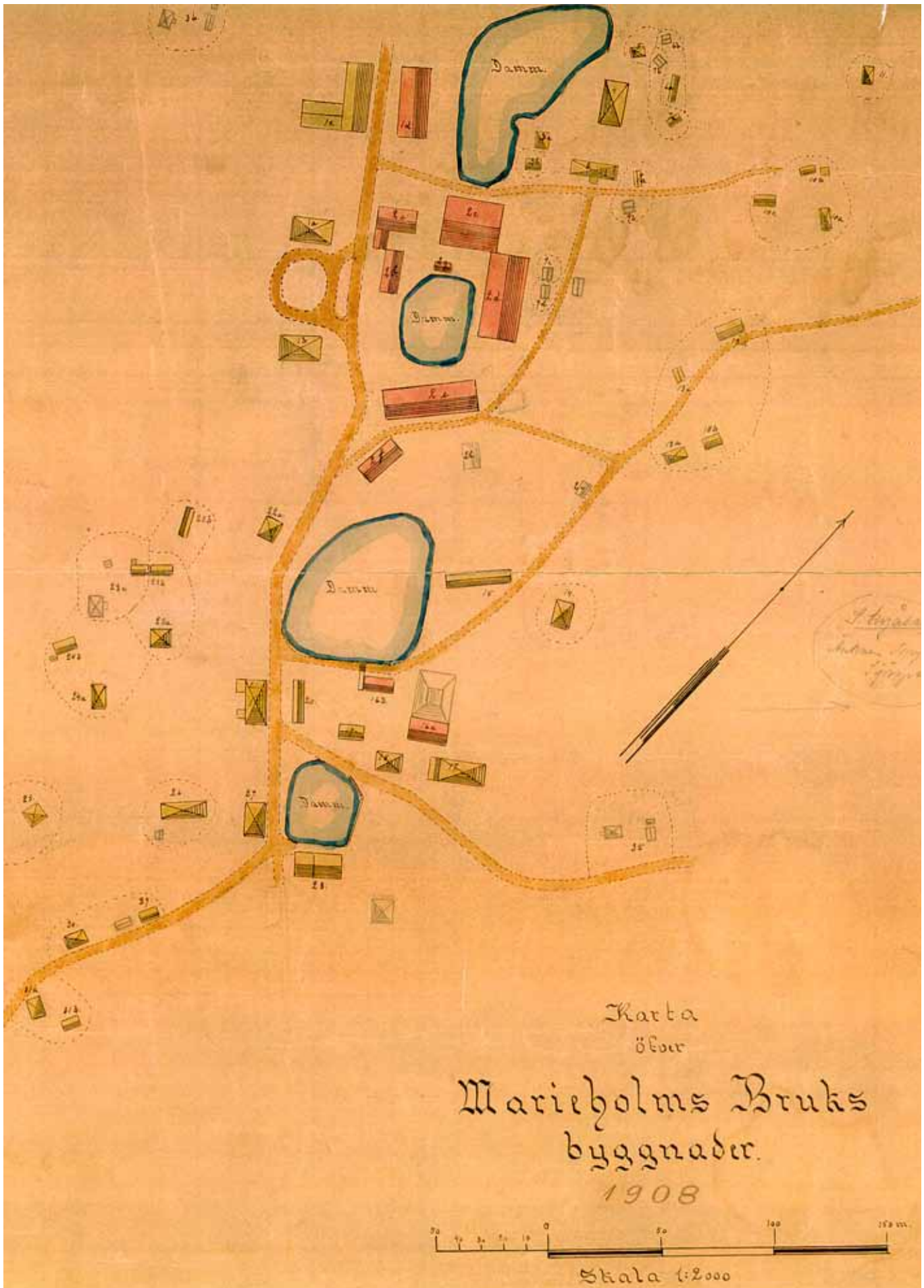
Uppgifterna om Stiller, den tyske ingenjören, kan stämma, då hans namn förekommer i räkenskapsböckerna. Det som inte nämns i denna artikel är den nya masugnen, vilket kan tyckas märkligt.

Utifrån brukets produktionssiffror, var masugnen i drift från 1870 till 1891. År 1870, som var det första driftsåret, var produktionen den högsta någonsin. Masugnen måste därför ha uppförts under det sena 1860-talet, helt klar att ta i bruk 1870.⁴

Nästa uppgift om brukets fortsatta bebyggelseutveckling speglas i försäkringshandlingar, också dessa är mycket tillförlitliga källor. Försäkringsbrevens fokuserar på verksamhet som kan vara brandfarlig, vilket gör att snickarverkstaden är tydligare beskriven än fabriken. I försäkringsbrevet från 1893 finns utöver tidigare beskrivna byggnader, snickeriverkstad, plog- och kättingsmedjor, ytterligare ett stenmagasin och ett lokomobilhus omnämnda. För beskrivningstexten se bilaga 2.

Karta till försäkringsbrev från 1893.

Karta över Marieholms Bruks byggnader 1908. Delmontage och förminskad, hämtad ur KMB-rapport 2003:8.

1900-talet

I Marieholmsarkivet i Gnosjö finns en karta från 1908 med Marieholms bruks byggnader. Den beskriver inte varje byggnads funktion, men den ger en god överblick över vilka byggnader som finns eller ej, med några få undantag. På kartan markeras också om det är sten- eller trähus. Vidare så framgår det av kartan vilka byggnader som ägs av bruket och vilka som är privatägda, med en streckad linje runt de byggnader som inte är brukets. Vissa byggnader är bara svagt inritade på kartan och markerar troligen byggnader som är tagna ur bruk så som masugnen och plogsmedjan.

I en jämförelse mellan kartan från 1893 och 1908 så har en byggnad tillkommit vid gjuteridammen, brukad som modellbod och bryggghus enligt senare försäkringsbrev. Vidare har plogsmedjan strax söder om fabriken en annan form, den långa smala byggnadskroppen som låg parallellt med fabriken är borta. På kartan till försäkringsbrevet från 1893 finns, öster om masugnen, också en icke beskriven större byggnad som inte finns med på senare kartor. Denna byggnad är troligen det kolhus av trä som nämns i den tidigare citerade handskriften, då den är en enkel träbyggnad som inte längre behövdes sedan masugnen hade blåsts ned 1891, kan man anta att den inte var aktuell att försäkra.

Nästa kartbild över bruksbebyggelsen är till ett försäkringsbrev från 1923. Om man jämför dessa båda sista kartbilder, så är den stora skillnaden att hammarsmedjan och kolladan saknas på den senare kartan, vilket gör att man kan anta att dessa byggnader rivs någon gång mellan åren 1908–1923. Vidare har rensboden vid sidan om modellboden/brygghuset vid gjuteridammen tillkommit efter 1908.

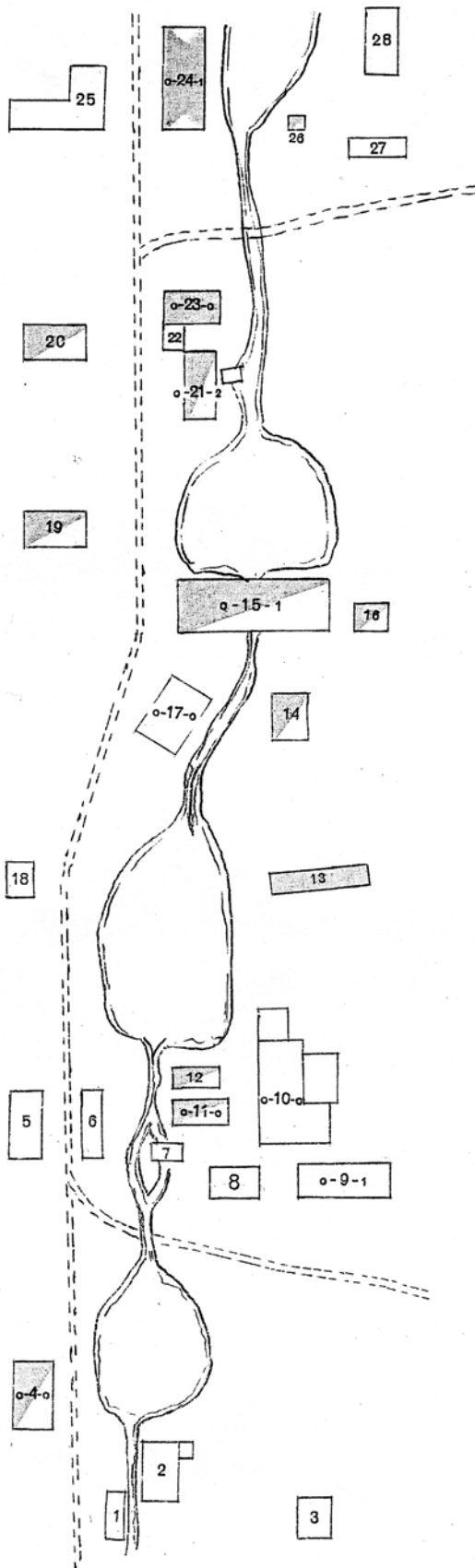
I bruksmiljön har inga byggnader tillkommit därefter (förutom en sentida elcentral). De gamla byggnaderna har försvunnit efterhand, några har rivits, andra har förstörts genom brand. I september 1953 brann t.ex. snickerifabriken och elden spred sig även till andra byggnader.⁵ Egil Lönnberg, som var landsantikvarie, har 1939 i ett antal fotografier dokumenterat Marieholm och vid denna tid är bruksmiljön i stort intakt. Bilderna speglar hela miljön med masugns- och gjuteribygnaden, arbetarbostäder, snickerifabriken, gamla och ”nya” herrgårdsbyggnaden etc.

Kärnan i bruksmiljön i dag utgörs av gamla fabriken i centrum med magasinet och stenkorsvirkesmagasinet vid sidan om gamla fabriken, herrgårdsbyggnaderna, ladugården, de tidigare arbetarbostäderna vid Hammardammen, modellboden, renseriet, blåsmaskinshuset och det gamla kontoret/posthuset.

	Stenhus	Trähus
1	Corpa de lopt	Brukets
2	Byggghus	Brukets
3	Utbuss	Måskinnarb. F. Algren
4	Arb. bostad	Brukets
5	Utbuss	Arb. F. Algren
6-10	Di	J. Wärb och J. A. Algren
11-16	Di	O. Algren
17	Arb. bostad	Brukets
18	Utbuss	Smiden A. P. Wärb
19	Di	A. Bölin
20	Di	S. Engvall
21	Eget hem	Arb. Gunnar J. Pettersson
22	Di (Reinsbod)	Oscar Algren och övriga
23-24	Di	Marta Ousbäck
25-26	Di	Smidmästare D. Larsson
27	Missionshus	Brudarsbuden u. st.
28-29	Brukets byggnader	Brukets
30	Utbuss	Gjutaren Anton Toll
31-32	Eget hem	Måskinnarb. Gustaf Larsson
33	Di	Snickare J. A. Håkansson
34-35	Di	Smiden Gust. Wärb
36	Di	F. A. och Anna Björn
37	Skoldhus	Sörsamlingsen
38	Arb. bostad	Brukets
39	Brukets byggn	Di
40-41	Eget hem	Gjutaren Emil Holmberg
42-43	Di	Ankan Louisa Ling
44	Di	Handelsföret. C. J. Björns
45	Di	Gust. Johansson (Annelöv)
46	Di	Arb. Johannes Holmberg
47	Di	Sågmästare Axel Olofsson
48	Di	Janne Ousbäck

Beskrivning till kartan på motstående sida.

Skala 1:2000

Karta till försäkringsbrev från 1923.

Egil Lönnbergs fotografier från 1939

Masugnen från öster.

Masugnen från norr.

Masugnen och gjuteriet vid gjuteridammen.

Arbetarbostaden söder om masugnen.

Blåsmaskinhuset.

Posthuset vid vägen mot Skillingaryd. Byggnaden har också utgjort brukskontor under en period.

Kontorsbyggnaden och herrgården från norr.
Till höger: snickerifabriken med kontoret i bakgrunden.

Klockstapeln på bergsklacken vid sidan om herrgården.
Till höger: herrgårdsbyggnaden.

Kontorsbyggnaden.

En av de rivna smedbostäderna som var i brukets ägo. Denna byggnad, som troligen var en av de äldsta då den stilmässigt med det brutna taket minner om den gamla herrgårdsbyggnaden, låg söder om herrgården längs vägen mot Åsenhöga, vid uppfarten till nuvarande Colléns väg. Den kallades i folkmun "Tollastugan". (Byggnad 22 a på kartan från 1908.)

Gamla fabriken fotograferad över fabriksdammen.

Gamla fabriken med gjutan och en utomliggande skorsten. I bakgrunden klockstapeln på berget söder om herrgården.

Arbetarbostäderna vid Hammardammen.

Tråddrageridammen med Posthuset, arbetarlängans tak
anas bakom och på berget högre upp missionshuset.

Tråddrageridammen med gamla herrgården och såghu-
set.

Gamla fabriken och snickeriet.
Foto: Märten Sjöbäck 1945.

Bebyggelsen

Kyrkan

Det stora stenmagasinet byggdes om till brukskyrka i början på 1960-talet, ombyggnaden ritades av arkitekt Ludvig Seda, Värnamo. Kyrkan invigdes 1963. Exteriört är det i första hand de blinderade friserna på gavlarna med dess inmarkerade kors, det tillbyggda vapenhuset och klocktornet som är utformat som en ryttare på tak som har tillkommit. Fasaden som vetter mot fabriksdammen har till stor del sin magasinsskäraktar intakt. Den tunga träporten med sin smidda kläpp och hyvlade panel lagd i prismatiskt mönster kommer från den gamla kyrkan i Åsenhöga och togs tillvara när kyrkan revs. Klockstapeln vid sidan om kyrkan tillkommer först på 1980-talet.

Marieholms kyrka, Skärvhult 2:38.

Gamla fabriken

Den gamla fabriken bör enligt tidigare resonemang utifrån kartan från hemmansklyvningen 1863 ha fått sin fulla utbredning i bottenplanet vid denna tid. Den övre våningen har utifrån ett äldre fotografi uppförts i omgångar. Huruvida byggnaden har fått sin nuvarande form i två fulla våningsplan före 1893, går inte att varken styrka eller dementera utifrån uppgifterna i försäkringsbrevet. I samband med omläggningen av taket noterades att delar av byggnaden hade dubbla takstolar vilket dock styrker att övervåningen är uppförd i etapper. Att turbinen sattes in 1899 bekräftas av brukets arkivhandlingar. Den gamla fabriken nyttjades som mekanisk verkstad fram till 1955 då verksamheten flyttade över i nya lokaler. Verkstadsmaskinerna på övre planet drevs den huvudsakliga tiden av turbinen och transmissioner. Under 1980-talets slut fanns långt gångna planer på att göra om byggnaden till bostäder, men projektet genomfördes inte då det skulle bli alltför kostsamt.

Gamla fabriken. Mo 1:64.

Den gamla fabriken har restaurerats i ett antal etapper under 2000-talet, murar, tak, golv, fönster och den spritputsade fasaden har åtgärdats. Även turbinen har satts i stånd och driftsatts. Sommaren 2010 byggdes vattenhjulet och kniphammaren återbördades till sin ursprungliga plats.

Magasinet vid gamla fabriken är uppfört i korsvirkeskonstruktion med tegel som fyllning. Samma byggteknik har också modellboden och rensboden. Modellboden har haft dubbla funktioner och även utgjort brygghus för brukets personal.

Nya fabriken, Mo 1:60, är uppförd i funktionalistisk stil. Sentida plåtbeklädnad inverkar dock menligt på byggnadens kulturhistoriska värde. Båtfabriken uppfördes på platsen för gamla herrgården söder om Träddrageridammen.

Nya fabriken

Den moderna industrin tar fart under 1940-talet under den nya bruksägaren, Uno Särnmarks ledning. Sommaren 1944 köper ingenjör Särnmark från Göteborg bruket och redan samma höst planeras för nya fabriksbyggnader och en ny fabrik uppförs i funktionalistisk stil. Enligt samtida tidningsartiklar är fabriksbyggnaden ritad av arkitekt George Kündinger, som även ritade den moderna längan med arbetarbostäder.⁵

Anläggningen på det nya fabriksområdet har sedan byggts till i omgångar. Båtfabriken uppfördes på platsen för den gamla herrgården.

Arbetarbostäder

I kyrkoböckernas husförhörlängder upptas Marieholm, som tidigare nämnts, som en egen enhet första gången 1840. Det är Sven August Collén och en knipsmedsgesäll som avflyttar från Modala till Marieholm samt en hammarsmed och en spiksmed med familjer som flyttar in från andra socknar detta år. Påföljande år tillkommer ytterligare smeder och man kan anta att verksamheten växer.

Under perioden 1863–1873 byggs enligt ovan refererad handskrift två arbetarbostäder. Av de två byggnaderna strax norr om

Hammardammen, (Skärvhult 2:6, 2:61) finns den ena med på kartan över Skärvhult från 1863.

Vidare fanns en större träbyggnad i två våningar med arbetarbostäder vid sidan om masugnen. Denna byggnad inrymde inte enbart bostäder utan även en snickarverkstad. I försäkringsbrevet från 1923 omnämns den som ”verkstad utan arbetsmaskiner och med en hyvelbänk”. I slutet av 1950-talet inrymde byggnaden 6 små lägenheter (SB). I dess ungefärliga läge finns idag flerbostadshusen från 1960-talet uppförda efter arkitekt Lars Stalins ritningar. De två längorna är sedan 1980-talet förändrade då de ursprungligen platta taken fick sadeltak.

Flerbostadshuset på Sven Björns väg, Mo 1:59, uppfördes som moderna arbetarbostäder 1947 (SB). Lägenheterna är ett av de första byggprojekt som Uno Särnmark initierade efter sitt köp av bruket 1944. Enligt ett pressklipp från tiden så var detta, det första av tio planerade radhus om åtta lägenheter vardera. Byggnaden är, enligt samma källa, ritad av arkitekt George Kündinger, som även ritade den nya fabriken. Bostadshuset är en del i en lång tradition av arbetarbostäder som bruksägare i olika tider lät uppföra för sina arbetare.

Bruksherrgården

Den gamla herrgården låg ungefär i det läge där båtfabriken vid nya bruket ligger. Det var en timrad byggnad med brutet tak och interiört troligen indelad i en sexdelad plan. En byggnadstyp som var vanlig på mindre herrgårdar under 1700-talet och det tidiga 1800-talet. År 1836 brukar anges som byggnadsår (SB), men som det är först 1840 som Marieholm nämns som en egen enhet i kyrkoböckerna och då inte som bostad för bruksägaren utan för inspektorn Collén och en hammarsmed med familj.

Efter att den nya herrgårdsbyggnaden hade uppförts användes byggnaden som arbetarbostad. Den nyttjades även som småskola

På 1960-talet uppfördes två flerbostadshus på platsen för masugnen och den tidigare arbetarlängan.

Flerbostadshuset, Mo 1:59, uppfördes som moderna arbetarbostäder 1947.

Herrgårdsbyggnaden, Skärvhult 2:42.

en period i början på 1900-talet. I mars 1967 brändes byggnaden ner efter att den hade dömts ut.

Den nya herrgården uppfördes på 1860- eller 1870-talet och var en reveterad träbyggnad i det sena 1800-talets stil med frontespis och relativt kraftigt utspringade takfall och dekorativt utformade taktassar. Äldre fotografier visar byggnaden med spritputsad fasad och ljusa slätputsade knutar och fönsteromfattningar. Som en pendang till herrgårdsbyggnaden uppfördes en i det yttre i stort sett identisk kontorsbyggnad. Till herrgården anlades en stor trädgård, också denna är beskriven i den tidigare nämnda handskriften.

Vid bruket är anlagdh trädgård uti ett utomordentligt magert stenbundet med små björkskog bewäxt kärr, innehållande en areal af 2852 kvadratfamnar, hwilken anläggning med flera dels murade dels stenfyllda afloppskanaler, med därå planterade 160 fruktträd, 2000 bärbuskar samt minst lika många parkträn ide buskar m.m. kostar minst rd 3000.

Av dessa planteringar är det inte mycket som man kan ana idag. Sydväst om herrgården finns ett bevarat växthus, dock sedan länge taget ur bruk. Grunden är murad i betonghålsten vilket gör att man kan anta att det troligen är uppfört under 1940- eller 1950-talet, det vill säga under Uno Särnmarks tid.

Trädgården vid herrgården.

Herrgården är ombyggd efter en brand 1948. Byggnaderna är idag delade i två fastigheter, herrgårdsbyggnaden och trädgården utgör Skärvhult 2:42 och den gamla kontorsbyggnaden Skärvhult 2:62.

Stugor och villabebyggelse

Sent 1800-tal och tidigt 1900-tal

I det sena 1800-talet uppförs flera enfamiljshus. Omkring 1900 finns det ett tiotal enskilda bostadshus.⁷ Kartan över Marieholms Bruks byggnader från 1908 upptar tolv byggnader som beskrivs vara

privatägda bostäder. Flertalet av dessa byggnader finns kvar idag, några har genomgått kraftiga renoveringar och ser mera ut som villor från 1940- och 1950-talen, andra är relativt välbevarade från tiden. Bland de mera välbevarade kan nämnas f.d. Janne Ohsbäcks

Ovan: Mo 1:21, f.d. Gustav Walfrid Bards stuga.
Till vänster: Skärvhult 1:34, f.d. Janne Ohsbäcks stuga.

stuga, Skärvhult 2:34, Nils Bards stuga, Mo 1:39, och de mindre stugorna längs Sven Björns väg, Mo 1:21 och Mo 1:22.

Under det tidiga 1900-talet byggs sedan en knapp handfull privata bostadshus, flera av dem innehåller två lägenheter. Under 1920–30-talen så uppförs också nya manbyggnader till de mindre jordbruksfastigheterna som ligger i samhällets utkant och som idag betraktas som en del av Marieholm. Mjogaryd I:7 är det gamla torpet Eriksbo, där nya ekonomibygnader byggs på 1920-talet och den nya manbyggnaden 1935. Hela miljön är välbevarad och visar en mindre gård från den tiden.

Mo 1:39, Nils Bards stuga.

Eriksbo, "Rallen", Mjogaryd 1:17.

Skärvhult 1:31 är ett av de bostadshus som uppförs på 1910-talet.

1940-talet

Under 1940-talets slut börjar de första enfamiljshusen av villakaraktär uppföras. I samhällets norra del, mot Åsenhöga, uppförs Skärvhult 2:26 (Rosenhill) 1948 och Skärvhult 2:40 (Björksätra) erhåller bygglov 1949 och uppförs påföljande år. Även längs vägen mot Skillingaryd avstyckas tomter, Mo 1:36 (Lugnet) uppförs 1948 och Mo 1:37 byggs 1949.

Björksätra, Skärvhult 2:40, uppförs 1950 i den för tiden typiska villastilen i 1½ plan.

Det stora utbyggnadsskedet är dock under 1950–1970-talen då ett stort antal villor byggs i de södra delarna av samhället. Under 1950- och 1960-talen är bruket en viktig byggherre.

1950- och 1960-talen

Marieholms bruk ansöker 1958 om bygglov för 5 villor längs Sven Björns väg (Mo 1:46–1:50), och två villor på Bäckafallsvägen (Mo 1:43 och 1:44). Planen, som omfattar totalt nio villor, är ritad av Egna Hem Myresjöhus AB som också levererar byggnaderna i några olika hustyper. För de två översta villorna längs Bäckafallsvägen (Mo

Mo 1:48, är ett av de Myresjöhus som uppfördes på 1950-talet. Husen var av två olika modeller, antingen som denna med taksprånget utdraget över verandan, längs med ena sidan av huset, eller som två intill varandra adderade byggnadskroppar med verandan i vinkeln.

1:42 och Mo 1:41) är det dock enskilda fastighetsägare som söker byggloven. År 1959 ansöker bruket om bygglov för ytterligare en villa, Mo 1:45, också detta ett Myresjöhus.

År 1964 ansöker fastighetsbolaget Marieholmshus om bygglov för tio bostadshus vid Grenadjärsvägen varav åtta villor kom att uppföras. Även för dessa villor är Egna Hem AB Myresjöhus huvudentreprenör, med S-O Almqvist, Hillerstorp som byggmästare. Sex av villorna (Mjogaryd 1:12–1:16, 1:20) är av hustyp 6A, och två 6AS (Mjogaryd 1:17–1:18).

Mjogaryd 1:15 är välbevarat från byggtiden. En typisk detalj för Myresjöhus från 60-talet är portomfattningen.

Under samma period uppförs också ett antal villor av enskilda fastighetsägare, även dessa i första hand i södra delen av samhället.

Flertalet av dessa är monteringsfärdiga trähus levererade från olika husfabriker, de kommer från Myresjöhus, WST-hus i Forserum, Götene träindustri och Gullringshus.⁸

1970-talet och därefter

Under 1970-talet byggs villorna längs Kallkällevägen och den översta delen av Backstuguliden. På Kallkällevägen uppförs fem stycken enfamiljshus efter ritning av ATRIO Arkitektkontor i Jönköping, med Harry Sjögren Byggnads AB som byggmästare (Mjogaryd 1:25–1:29). Bygglovet beviljas 1974.

År 1976 beviljas bygglov för de åtta villorna på Backstuguliden. Sökande är CBK Gnosjö kommun och ritningen är utförd av ATRIO, Stig Axell, Jönköping. Också här är Harry Sjögren Byggnads AB byggmästare (Skarköp 1:13–1:17, 1:26–1:28). På Kallkällevägen uppförs ytterligare tre villor där respektive fastighetsägare är byggherre. Husen är monteringsfärdiga trähus, så kallade "kataloghus", alla från olika husfabriker. Ett hus levereras av Ernström Modulent AB i Hässleholm, ett från Anebyhus och det tredje kommer från Eksjöhus. Även Grenadjärsvägen har redan tidigare kompletterats med en 70-talsvilla, denna levererades av Andréns trähus AB, i Vetlanda.

Mjogaryd 1:27, är ett av de fem enfamiljshusen på Kallkällevägen uppförda efter ritning av ATRIO Arkitektkontor i Jönköping.

Skarköp 1:17, m.fl. på Backstuguliden ritades av ATRIO.

I norra delen av Mariefors byggs också några enstaka villor under samma period. På Skärvhult 2:47, uppförs ett AT-hus Vetlanda, med så kallade utomplanbestämmelser, då det inte fanns någon gällande plan för denna del av samhället.

Även på Mo 1:19 uppförs ett AT-hus, Andréns Trähus AB i Vetlanda, bygglov beviljas 1974. Mo 1:56 byggs efter bygglov 1972 och huset levereras av Egna Hem Myresjöhus AB.

På 1980-talet uppförs en villa i samhällets norra utkant, Skärvhult 2:56, bygglov beviljas 1980. Längs vägen mot Flahult, på Mo 1:27, byggs 1992, det senast uppförda bostadshuset, som pastorsbostad för Marieholms missionsförsamling.

Skolbyggnader

Den första folkskolebyggnaden, Mo folkskola, (Mo 1:15) uppförs på 1880-talet (SB) och kan förutom lärosal också ursprungligen antas ha inrymt lärarbostad. Den gamla herrgården ska också ha använts som skola en period.⁹ I bouppteckningen efter den gamle Collén år 1884 nämns skolhuset och ett antal skolbänkar bland inventarierna, vilket gör att man kan anta att skolhuset var uppfört då, om det inte är den gamla herrgården som avses.

År 1928 avstyckades folkskolans tomt och Åsenhöga kommun köpte densamma av Henning Collén för 800 kronor.¹⁰ År 1930 uppfördes en separat lärarbostad i anslutning till skolbyggnaden och den utgjorde bostad för både folkskolläraren och småskolläraren. Båda dessa byggnader utgör idag privatbostäder. Skolhuset har exterriört kvar sin grundform.

I samband med grundskolereformen på 1960-talet uppfördes den nya skolbyggnaden. Den nya låg- och mellanstadieskolan färdigställdes hösten 1966 och ritades av arkitekt Voldemars Vasilis, Göteborg. Det här är en modern paviljongskola i en våning. De två byggnadskropparna är vinkelställda och bildar en skyddad skolgård med skogsbacken i väster som en naturlig inramning. Klassrums-

Den gamla folkskolan, Mo 1:15.

längan inrymde ursprungligen tre klassrum, bibliotek och lärar- rum. Den andra längan innehöll skolbispisning, gymnastiksal och omklädningsrum samt slöjdsal. Byggnaden inrymmer idag daghem och när inventeringen utfördes 2010 hade även projektet Kulturarv Marieholm sitt kontor där.

Samlingslokaler

Frikyrkorörelsen är den folkrörelse som är och har varit tongivande i samhället. Den äldsta frikyrkobyggnaden är Missionskyrkan (Mo 1:14) som uppfördes 1896 (SB), på brukets mark. År 1921 friköpte församlingen tomten för 200 kr.¹¹ Missionshuset moderniserades på 1960-talet och en mindre tillbyggnad uppfördes på 1990-talet.

Missionshuset, Mo 1:40.

Betel, Filadelfiaförsamlingen, uppförde sin första byggnad 1932 (SB) nordväst om bruket längs vägen mot Skärvhult, (Skärvhult 2:29). I början på 1990-talet flyttade församlingen till nybyggda lokaler i anslutning till en tidigare villa på Sven Björns väg. Bygglovet

Den gamla Betel-lokalen, Skärvhult 2:29.

för den nya kyrkan beviljades 1993 och ritningarna till denna upprättades av Sune Bäckrud, Gnosjö. Det ursprungliga bostadshuset gick under namnet Solbacken och är uppfört under 1900-talets första hälft.¹²

Den gamla Betellokalen nyttjas idag som verkstadsbyggnad. På tomten finns även ett äldre uthus, med dass och vedbod, bevarat.

Posthus

Brukskontoret som sedan var postkontor är ett av de äldre relativt välbevarade mindre stugorna i Mariholm. Med sitt centrala läge i samhället vid vägen mot Flahult är den en av märkesbyggnaderna i anslutning till bruksmiljön.

Affär

Affärsbyggnaden i Mariholm är ett äldre trähus uppfört 1860 (SB). Den så kallade Bruksboden inrymde förutom butik, även ett antal lägenheter.

Mariholms Konsumtionsförening startades 1917 och föreningen hyrde då bruksboden. Fastigheten förvärvades 1937 och genomgick då en genomgripande reparation och tillbyggnad. Konsumbutiken moderniserade sedan på 1950-talet och butiken omvandlades till snabbköp 1962.¹³ Byggnaden är idag tilläggsisolerad och har sitt värde i miljön utifrån sin tidigare funktion.

Den f.d. affärslokalen, Mo 1:25, ligger mitt i samhället.

Mitt emot butiken, på andra sidan vägen låg en magasinsbyggnad. På planen norr om affären fanns under en period även en kiosk.

Övrig industri

Lings mekaniska, Mo 1:26, är intressant i så motto att det är en industri som har vuxit allt eftersom verksamheten har expanderat. Från den första lilla verkstadsbyggnaden, uppförd 1937, har den byggts till ett flertal gånger och den samlade volymen har mer än fördubblats.

Bod- och uthuslandskapet

Till de äldre bostadshusen finns också ett eller flera uthus. Uthusen har inrymt olika funktioner så som vedbod, brygghus och utedass. Ibland sammanfogade i längor och ibland med en byggnad för varje funktion.

Vissa uthus har varit verkstäder och andra typer av verksamhetslokaler, uthuset till Mo 1:20 ska enligt uppgift ha inrymt en cykelverkstad. På Mo 1:27 fanns Allan Ahlgrens verkstad där produktionen bestod av råttfällor och fågelmatare m.m. Detta är ett mönster som har varit vanligt i Gnosjötrakten och som utmärker småföretagarbygder, mindre verkstäder och industrialanläggningar har inrymts i uthus på tomten. Det är byggnader som inte direkt går att känna igen som verkstadslokaler.

En mera udda och speciell uthusbyggnad är det lilla masonitegaraget på Mo 1:39. Detta är ett så kallat postordergarage, modellen Perfect, tillverkat av Åseda Träindustri. Garaget köptes ursprungligen av skolläraren och när familjen flyttade från lärarbostaden övertogs garaget av grannen Nils Bard som har skött och underhållit det idag relativt unika garaget. Det finns bara ett fåtal kända garage av denna typ bevarade.

Uthuset till Mo 1:20 har inrymt en cykelverkstad. Bostadshuset i fonden, Mo 2:1, tillhör ett av de äldre husen men som moderniserades under 1950-talet i den tidens stil.

De äldre bostadshusen har alla en rik flora av uthus. Det är inte ovanligt med tillbyggnader i form av enkla snedlutor. Detta vid Mo 1:35.

Det så kallade postordergaraget är levererat från Åseda Träindustri.

Rhododendron vid Skärvhult 1:6.

Den rara växligheten vid Skärvhult 2:47 är oerhört rik och frodig.

Två jordkällare som idag saknar bostadshus, Mo 1:29.

Landskapet

Trädgårdar

Trädgårdsanläggningen vid herrgården är tidigare beskriven. Det finns dock ytterligare två trädgårdar i Marieholm som är värda att nämnas. Trädgårdar som är anlagda av intresserade och hängivna odlare. Det är dels Skärvhult 1:6, där den nästan ravinliknande tomten har planterats med rhododendron och andra prydnadsbuskar, dels Skärvhult 2:47, där hela huset är omslutet av prunkande växtlighet. Många av växterna är rara. Den ofta så skarpa gränsen mellan tomt och kringgivande landskap är utsuddad. Mellan tomten och den anslutande skogen är flera ovanliga träd planterade.

Spår av historien

När man vandrar runt i samhället kan man se spår i landskapet som antyder historiens gång. För att uppföra de stora industribyggnaderna har brutits mycket sten. Då berget går i dagern har troligen mycket sten brutits på plats. Missionshuset ligger som på en plåt och där stenväggarna står raka bakom byggnaden. Man kan misstänka att tomten har uppstått genom att sten har brutits för bruksbyggnationen. Också söder om vägen, på bergknallen med den äldre bostadsbebyggelsen finns synbara spår efter att sten har brutits.

Vissa spår är tydliga och relativt lätta att se så som ruinerna efter hammarsmedjan och kolladan. Ruinen efter hammarsmedjan har blivit mera lättförståelig sedan den rensades från påförda massor 2012. Även ruinen efter kolladan och dess murar är mycket lättare att förstå och uppfatta sedan murarna har rensats från sly och nätet från den tidigare tennisplanen avlägsnats. Andra ruiner och lämningar i landskapet kan vara svårare att tolka för den icke

införstådde, som t.ex. stenfundamenten efter gjutan från blåmskinsdammen till hammarsmedjan.

Andra spår i landskapet är knuten till försvunna bostadshus. På flera platser i samhället finns gamla jordkällare kvar som minnesmärken långt efter att bostadshusen har rivits. Några ligger t.ex. vid sidan om missionshuset och lär ha tillhört den gamla arbetarlängan.

Missionshuset ligger på en platå uthuggen ur berget.

Postamenten i Hammardammen till den sedan länge försvunna trärännen.

Fotnoter

1 Soldattorpet på Mo finns utmärkt på storskifteskartan, skiftet genomfört 1807 och kartan är utförd 1798, akt 06 Åse-6. Torpet ligger kvar inför laga skifte, men tilldelas då ny mark i annat läge och blev anvisad lotten F som gränsar mot Flahults ägor. Akt 06 Åse 54, kartan upprättades 1861 och skiftet slutfördes 1866.

Torpet Hallabo finns medtaget på skifteskartan över Skärvhult, kartan upprättad 1825 och skiftet genomfört 1829, akt 06 Åse 26. Torpet finns också kvar på kartan vid genomförd hemmansklyvning 1866, kartan upprättad 1863, akt 06 Åse 55. I Mjogaryd förrättades laga skifte 1847, kartan upprättades 1840, akt 06 KÅV 29. Den äldsta kartan över Skarköp är från laga skiftet 1893, kartan upprättades året dessförinnan, akt 06 ÅSE 74.

2 Laga skiftet i Mo genomfördes 1866, men kartan upprättades 1861. Även hemmansklyvningen i Skärvhult fastställdes 1866, denna karta upprättades 1863.

3 Uppgifterna om produktionen har Josef Rydén hämtat i primärkällor i Marieholmsarkivet, Gnosjö kommun.

4 Josef Rydén, Från järnbruk till fabriker, s. 146.

5 Det var *plogsmedjans* tak som brann enligt Värnamotidningen 9/9 1953, enligt Värnamo Nyheter 8/9 -53 var det taket på *gamla gjuteriet* nedanför mekaniska verkstaden.

- 6 Uppgifter från samhällsförenings material, ett pressklipp som var publicerat 21/10 44. Det framgår dock inte från vilken tidning klippet är hämtat.
- 7 I Sveriges Bebyggelse från 1957 har flertalet av Marieholms fastighetsägare medverkat. Enligt uppgifterna i bokverket är fyra bostadshus uppförda under 1880-talet (Mo 1:24 Arneberg, 1886, Mo 1:39 Björklid, 1887, Skarköp 1:6 Stupabo, 1887, Skärvhult Västergård 2:32 Bergåkra, 1887) och fyra under 1890-talet (Mo 1:38 Kristineberg, 1891, Skärvhult Västergård 2:34 Berghäll, 1895, Mo 1:21 Björneberg omkring 1896, Mo 1:20 Björkhäll, 2 lgh, 1897).
- 8 Myresjöhus: Skarköp 1:8, 1:10, 1:11, WST-hus i Forserum: Mo 4:1, Götene träindustri: Skarköp 1:9 och 1:7 och Gullringshus: Skarköp 1:55, enligt bygglovshandlingarna, Gnosjö kommun.
- 9 Gamla herrgården ska ha nyttjats som småskola en period i början på 1900-talet, enligt artikel i Värnamotidningen i anslutning till att gamla herrgården brändes ner, mars 1967
- 10 Lantmäteriet akt 06-ÅSE 477. Köpekontraktet undertecknades 1 sept 1927.
- 11 Lantmäteriet akt 06-ÅSE 476.
- 12 Tomten styckades från Mo 1:9 och friköptes 1937 av smeden Daniel Larsson. Byggnaden var då sedan tidigare uppförd. Lantmäteriet akt 06-ÅSE 116. Rent stilmässigt kan byggnaden placeras på 1910–1920-talen.
- 13 Värnamo Nyheter 10/4 1962 ”Marieholmsbruks Konsum ombildas till snabbköp”.

Referenser

Arkiv

Centrum för näringslivshistoria. Skandias historiska arkiv.

Gnosjö kommun. Bygglovshandlingar. Marieholms bruks arkiv.

Jönköpings läns museum. Topografiska arkivet. Marieholms bruks arkiv.

Lantmäteriet. Historiska kartor.

Tryckta källor

Bard, Anders. 2008. *Skärvåns dammar*. Jönköping.

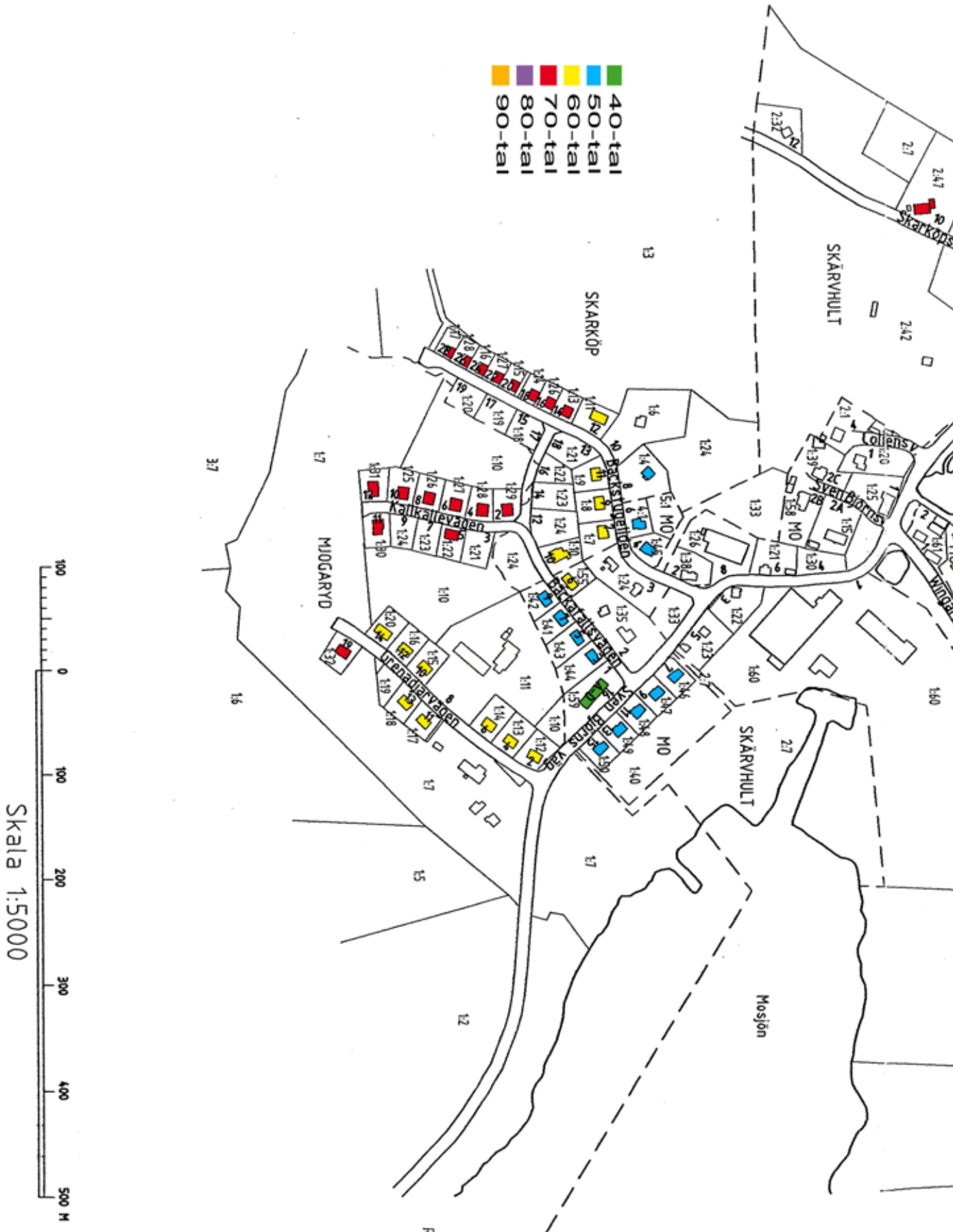
Blixth, Annika. 2003. Marieholm. *Programarbete för Skärvån, Marieholm och Marieholmskanalen*. KMB-rapport 2003:38. Jönköpings läns museum.

Ryden, Josef. 2000. *Smäländsk järnhantering under 1000 år. Del 3. Från järnbruk till fabriker : järnframställning och industriella genombrottet i Småland*. Stockholm.

Sjöman, Harry. 1958. *Ett gammalt järnbruk i Finnveden*. Marieholm.

Sveriges bebyggelse. Statistisk - topografisk beskrivning över Sverige. Landsbygden. Jönköpings län, del 4. Anderstorps, Angerdshestra, Bankeryds ... socknar. 1957. Uddevalla.

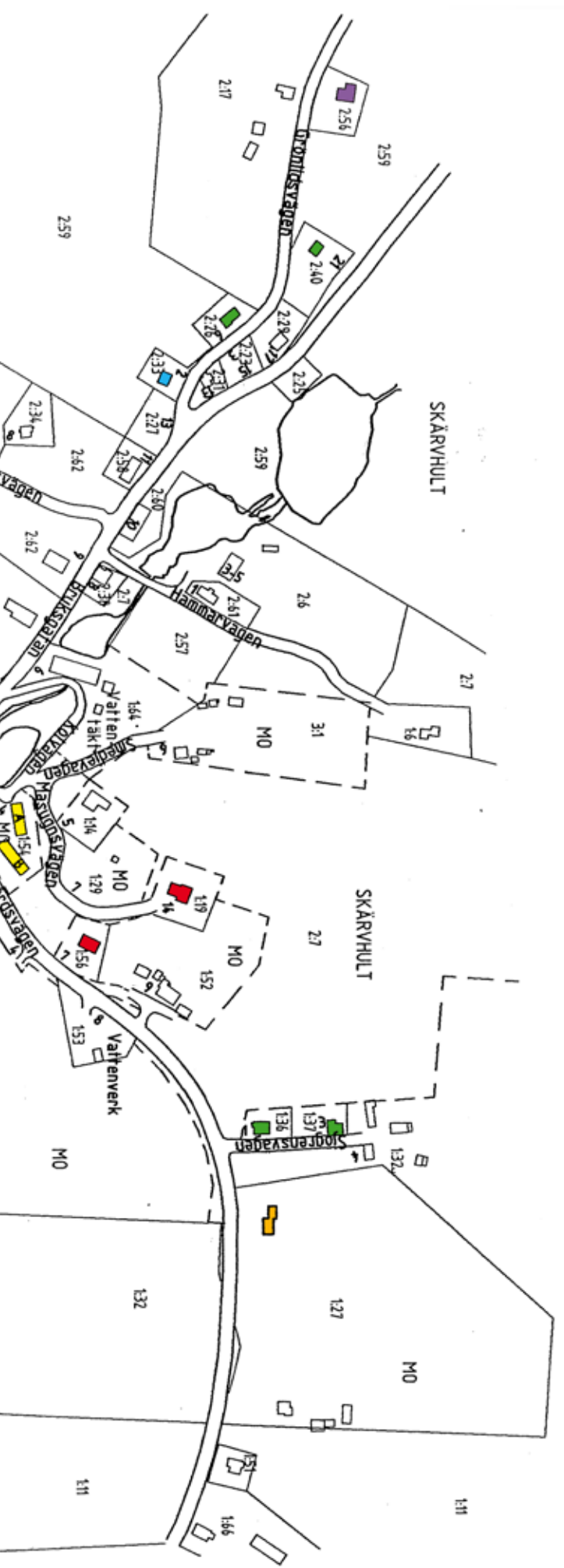
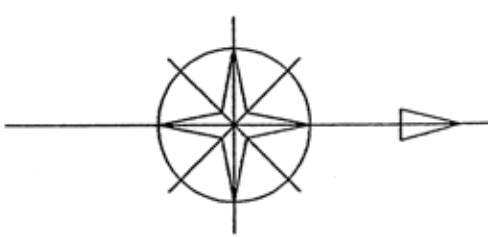

Skala 1:5000

Rev. 1 jan 2004

ADRESSKARTA MARIEHOLM GNOSJÖ KOMMUN

Upprättad av
Tekniska kontoret
Kartavdelningen

Bilaga 2

Tarifföreningens Göteborgsdelegations protokoll för den 18 September 1893, N:o 27, Bilaga.

Beskrifning öfver Marieholms Bruk, Jönköpings Län.

Egare: S. A. Colléens enka.

Byggnadssätt och anordning:

1. Valsverk och smedja af sten med gafvelspetsar af sten under tegeltak.
2. Kolhus af sten med gafvelspetsar af sten under tegeltak.
3. Magasin af sten med med gafvelspetsar af sten under tegeltak, i bottenvåningen jemväl inrymmande ångtorkrum för trävaror. Ångan härför tages från en vid 1 befintlig inmurad ångpanna N:o 4. I torkrummet är uppställd en fast ångmaskin för fläktens drifvande, till hvilken ånga lemnas af samma ångpanna.
4. Inmurad ångpanna eldad med träaffall som tillføres med kärra och hvars förbränningsprodukter bortgå genom gnistrum i hög, murad skorsten.
5. Snickeriverkstad af sten med gafvelspetsar af samma ämne under tegeltak på 33 fots afstånd från N:o 3 och 39 fots från N:o 1. Byggnaden som har 2 våningar och vind innehåller diverse såg- och hyvlerimaskiner, drifna med turbin. All uppvärmning liksom limkokning sker med från N:o 4 hämtad ånga. Fabrikationen utgöres endast af stommar och ställningar till lantbruksmaskiner, som tiilverkas på bruket, samt modeller.
6. Stenhus (delvis äfven av stenkorsvirke) med gafvelspetsar af stenkorsvirke under tegeltak inrymmande manufaktursmedja med diverse metallbearbetningsmaskiner.
7. Plogsmedja af stenkorsvirke med gafvelspetsar af trä under tegeltak innehållande div. härdar och maskiner.
8. Masugns- och Gjuteri-byggnad af sten och stenkorsvirke under tegeltak. Gjuteriafdelningens gafvelspetsar äro af trä ävensom kransombyggnaden på hyttan.
9. Blåsmaskinshus af trä under tegeltak.
10. Tråddrageri af trä under tegeltak innehållande glödningsugnar för tråden.
11. Cirkelsågsjul af trä med spåntak innehållande en klinga. Användes endast för husbehof och ej för sågning av virke för afsalu. Ingen eldstad finnes. Afståndet mellan 10 och 11 är 10 fot och mellan 11 och 12 75 fot.
12. Magasin af sten och stenkorsvirke med gafvelspetsar af samma ämne under tegeltak äfven inrymmande trådväveri för hand.
13. Kettingsmedja af sten med gafvelspetsar af trä under spåntak innehållande div. ugnar och härdar på 28 fots afstånd från N:o 6.
14. Lokomobilhus af trä under brädtak (skulle beläggas med tegel) och trægolf inrymmande en lokomobil eldad med ved och afsedd att vid vattenbrist användas som hjälpkraft. Gnistsläckare af godkänd konstruktion saknas.

Drifkraft: vatten med den i 14 stående lokobilen såsom hjälpkraft.

Belysning: fotogenlampor.

Brandredskap: större och mindre slangsprutor samt assurancesprutor.

Marieholm d. 26/9 1893.

Hjalmar Södersten.

(Se planteckning å nästa sida)

Marieholm är ett brukssamhälle i Gnosjö kommun. Samhället växte fram kring det under 1830-talet nyetablerade bruket vid Skärvåns mynning. Läns museet har på uppdrag av Kulturarv Marieholm gjort en inventering av samhället och dess bebyggelse. Syftet med inventeringen är att fördjupa kunskapen om bruksmiljön och ge en helhetsbild av samhället Marieholm, hur det har uppstått och utvecklats kring det gamla järnbruket. Tidsmässigt spänner rapporten från när bruket bildades fram till nutid.